

Бойчук Роман Петрович,
к.ю.н., провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України

ЗАХИСТ ПРАВ УЧАСНИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ВІДНОСИН ЯК ОСНОВНА КОМПОНЕНТА БЕЗПЕКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

В сучасних політичних, соціально-економічних умовах, умовах різкого посилення загроз державному суверенітету України питання економічної та її складової інвестиційної безпеки, стає найбільш актуальним.

Інвестиції, на відміну від торгівлі, є могутнішим засобом втручання в економічний суверенітет. Для стабільного розвитку економіки держави важлива не лише кількісна, але і якісна характеристика інвестиційних вкладень. Саме якісна складова інвестицій, їх зміст може викликати виникнення загроз для національної безпеки держави в глобальних масштабах. Україна й досі залишається вразливою до дій недобросовісних інвесторів чи псевдо інвесторів, що зумовлює необхідність комплексного дослідження проблем правового забезпечення інвестиційної безпеки в державі.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність», інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [1]. Але, необхідно визнати, що в такій правовій регламентації не визначений баланс приватних та публічних інтересів в інвестиційній сфері. В Конституції України (ст. 42), ЦК України (ст. 3), Господарському кодексі (ст. 42) на рівні принципів положень закріплено, що кожен має право на заняття підприємницькою діяльністю, яка не заборонена законом. Такий спосіб обмеження свободи підприємницької діяльності, який встановлений в цих нормах, не відображає необхідного балансу ін-

тересів особи та суспільства. Підтвердженням тому наше повсякденне господарське життя, в якому підприємці здійснюють свою діяльність. Виявляється домінування не позитивної свободи підприємництва з урахуванням соціальної направленості, потреб суспільства, окремого громадянина, а на оборот – основна цілеспрямованість на отримання прибутку призводить до негативних тенденцій, які відображають дисбаланс публічних та приватних інтересів. Таким чином, здебільшого в суспільстві реалізується негативна свобода суб'єктів господарювання. Тому держава повинна чітко визначити своє місце і роль в регулюванні господарської діяльності.

Законом України «Про основи національної безпеки України» [2] законодавець обмежився визначенням пріоритетів національних інтересів та видам загроз таким інтересам та національній безпеці. Статтею 7 Закону визначені загрози посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян. В економічній сфері до загроз національним інтересам віднесено зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку; небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки; неконтрольоване ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів і трансгенних рослин, збудників хвороб, небезпечних для людей, тварин, рослин і організмів, екологічно необґрунтоване використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів і т.п.

Такий підхід законодавця призводить до відсутності законодавчо закріплених необхідних і достатніх ознак правових категорій «економічна безпека», «інвестиційна безпека». Міністерство економічного розвитку і торгівлі України в «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [3] здійснило спробу нормативно визначити економічну безпеку, як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність

у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. Таким чином, чим вище стійкість виробництва, зайнятості, інвестицій, і одночасно більше можливості подальшого збільшення зростання економіки, її модернізації і розвитку, підвищення конкурентоспроможності, тим вище економічна безпека країни. Виходячи з визначення видно, що економічна безпека включає інвестиційну безпеку.

Інвестиційно-інноваційна безпека, згідно Методичних рекомендацій, – це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості.

Інвестиційна безпека, з одного боку, характеризує досягнутий рівень використання інвестиційних ресурсів в економіці, а з іншого – визначає процес та напрями ефективного їх використання [4, с. 14]. Інвестиційна безпека держави не повинна обмежуватися ні рівнем інвестицій, ні спроможністю їх генерувати. Інвестиційну безпеку держави слід розглядати в контексті стану захищеності під час здійснення інвестування самої країни, інвестора, а також суб'єктів господарювання та населення цієї країни при якому нейтралізовано усі загрози [5, с. 14] .

У законодавстві та у науковій літературі зустрічаються поняття «захист інвестицій», «захист прав інвесторів», «державні гарантії захисту інвестицій», проте відсутні систематизовані правові положення про захист прав реципієнта інвестицій, територіальної громади, держави. Для з'ясування їх сутності та співвідношенні зупинимося на кожному з них. Так, частина 1 ст. 19 Закону України «Про інвестиційну діяльність» визначає захист інвестицій як комплекс організаційних, технічних та правових заходів, спрямованих на створення умов, які сприяють збереженню інвестицій, досягненню цілі внесення інвестицій, ефективній діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав та інтересів інвесторів, у тому

числі права на отримання прибутку (доходу) від інвестицій. Захист прав та законних інтересів інвесторів у чинному законодавстві не визначається, але, виходячи з ч. 1 ст. 19 Закону України «Про інвестиційну діяльність», є складовою частиною захисту інвестицій.

На наш погляд, інвестиційну безпеку держави слід розглядати через призму захисту в продовж всього інвестиційного процесу інвестора, реципієнта, держави, а також суб'єктів господарювання та населення країни при якому нейтралізуються усі загрози.

Для оцінки рівня інвестиційної безпеки необхідно визначити індикатори інвестиційних ризиків – граничні показники, які б відображали дію економічних чинників на інвестиційну безпеку. Індикатори інвестиційних ризиків повинні відповідати критеріям інвестиційної безпеки і визначати її параметри на різних рівнях: – макrorівні – для економіки в цілому; – на мезорівні - в регіонах і галузях економіки; – на мікрорівні – на підприємствах, в компаніях і корпораціях з урахуванням чинників інвестиційних ризиків [6].

При цьому ухвалення рішень у сфері інвестиційної безпеки вимагає використання системи відповідних показників. Для визначення стану інвестиційної безпеки пропонується брати за основу наступні індикатори та визначати допустимі порогові значення для них: – митне законодавство; – систему оподаткування; – міграційне законодавство; – регулювання торговельної діяльності; – адміністративні бар'єри та стан зарегульованості економіки (довгі строки, високі затрати при реалізації інвестиційних проектів, дії органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади); – захист прав власності; – рівень корупції, зловживання посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування; – випадки дискримінації іноземних інвесторів (в тому числі при розгляді спорів у судах); – недосконалість законодавства України в сфері регулювання господарської діяльності; – економічні та соціальні умови перебування іноземних громадян на території України; – ступінь зносу основних засобів; – відношення обсягу інвестицій до вартості основних засобів; – відношення обсягу інвестицій в основний капітал до ВВП; відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП; приріст прямих іноземних інвестицій за рік.

Загрозлива ситуація інвестиційній безпеці України може формуватися на трьох рівнях: міжнародному, державному і рівні приватних інвесторів.

Прямі іноземні інвестиції представляють найбільш затребувану форму капіталовкладень, що дозволяє здійснити реалізацію великих і важливих проектів і що забезпечує впровадження новітніх технологій в нашій країні. На державному рівні вплив зарубіжних країн на економічну систему України можливо через їх дію на компанії, що інвестують в Україну. Держави-донори, природно, зацікавлені в перевагах для своїх компаній і передусім переслідують національні інтереси. Отже, вже національна приналежність іноземного інвестора може нести певну потенційну загрозу національним інтересам України, що слід враховувати при розгляді конкретних форм і напрямів діяльності іноземного капіталу в українській економіці.

При цьому слід брати до уваги, що конкретні інвестиційні проекти в Україні багато в чому визначені позицією найбільших розвинених країн, що реалізовується через державні і міжнародні фінансові і політичні інститути; уразі ж невеликих компаній-інвесторів і фізичних осіб слід враховувати їх прагнення отримати прибуток будь-якими способами.

З метою формування національного законодавства, яке б забезпечило дієву основу функціонування механізму забезпечення безпеки інвестиційного ринку України необхідно:

- визначити невід’ємним елементом формування державної інвестиційної політики дотримання принципу інвестиційної безпеки;
- класифікувати та нормативно визначити чинники, що детермінують інвестиційну безпеку національної економіки;
- визначити методи та засоби забезпечення державного регулювання інвестиційної безпеки економіки України (прямі, непрямі (прямі, непрямі, адміністративні, організаційні, фінансові і т.п.);
- визначити інструменти інвестиційної політики, спрямованої на розширене відтворення і посилення його інноваційною складовою;
- визначити доміанти (сегменти) економіки в загальному об’ємі залучених і освоєних інвестицій, які б виступили інвестиційним локомотивом галузей, в які вони забезпечують;

– визначати ступінь дії загроз інвестиційній безпеці країни, регіону, галузі, виявляти причини їхньої появи та формулювати на їх основі завдання і способів протидії таким загрозам;

Висновки. Забезпечення інвестиційної безпеки національної економіки потребує: – формування правих механізмів державного регулювання безпеки в інвестиційній сфері; – формування правової основи створення і вдосконалення сприятливого інвестиційного клімату; – формування правових механізмів розвитку і вдосконалення якості інвестиційного потенціалу національної економіки; – правового врегулювання функціонування рівнів забезпечення інвестиційної безпеки з визначенням кола суб'єктів та їх компетенції по здійсненню такої діяльності. Розмежувати функції суб'єктів по нейтралізації наявних загроз(поточна інвестиційна безпека) і відвертанню можливих (перспективна інвестиційна безпека); – врегулювання форм та порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють діяльність у сфері забезпечення інвестиційної безпеки. З боку держави це податковий, фінансовий, адміністративний контроль, а недержавні суб'єкти здійснюють контроль через спеціальні установи (аудиторські фірми, третейські суди і тому подібне) і громадські об'єднання. Крім того, конкретні форми контролю утворюють ланцюг зворотного зв'язку і коригування поставлених завдань для досягнення максимальної ефективності функціонування системи.

Систему забезпечення інвестиційної безпеки можна визначити як сукупність організацій і інститутів, що здійснюють комплекс заходів і встановлюють механізм контролю інвестиційної діяльності на загальнонаціональному і регіональному рівнях, а також що займаються виявленням, нейтралізацією і відвертанням проявів негативного впливу діяльності іноземного капіталу на українську економіку.

Найважливішими завданнями системи економічної (утому числі інвестиційною) безпеки є збір, обробка і аналіз інформації, необхідної для різнобічної оцінки економічної діяльності, здійснюваної за участю іноземних інвесторів; виявлення проявів негативного впливу іноземних інвестицій на різні аспекти національної економіки; виявлення відповідності інтересів інвесторів національним

інтересам України; визначення галузевої і регіональної (географічною) структури іноземних інвестицій і її оптимізація; ухвалення необхідних рішень і здійснення заходів для відвертання або нейтралізації негативних проявів економічної діяльності інвесторів і т.п.

Загальноприйняті напрямки забезпечення інвестиційної безпеки: конкурентоспроможність; створення інноваційної інфраструктури; страхування інвестиційних ризиків; підтримка виробничого нагромадження

З позицій структури правового механізму забезпечення інвестиційної безпеки необхідно включити три взаємозв'язані складові: формування інвестиційного активу, інвестування і реалізації інвестиційного проекту.

Перша складова правового механізму забезпечення інвестиційної безпеки – формування інвестиційного активу – полягає в створенні правових передумов стабільного і стійкого накопичення ресурсів і їх трансформацію в інвестиції. Складова інвестування – формування правових засобів вкладення інвестицій, стабілізацію, подовження і здешевлення інвестиційного циклу господарюючих суб'єктів. Механізм реалізації спрямований на безперешкодне, ефективне використання результатів інвестиційної діяльності в національній економіці і за її межами. Кожній складовій механізму забезпечення інвестиційної безпеки повинен відповідати відповідний правовий режим, зумовлений формами власності інвестицій та об'єктів інвестиційної діяльності, видом ресурсів та правового режиму їх використання з гармонічним поєднанням публічних та приватних інтересів.

Література:

1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 №1560-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646.
2. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.
3. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (Наказ Мінекономрозвитку України від 29.10.2013 № 1277). *Міністерство економіки України*. URL: <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.

4. Сундук А., Юрін Я. Банківське кредитування як чинник гарантування інвестиційної безпеки регіонів України. *Вісник Національного банку України*. 2004. № 1. С. 24–26.

5. Міщук Є. В., Кашубіна Ю. Б. Дефініції економічної категорії «інвестиційна безпека». *Інвестиції: практика та досвід*, № 2/2015. С. 12–16. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.

6. Кириленко В. І. Інвестиційна безпека: сучасні тенденції та загрози. *Забезпечення національної безпеки України в умовах глобальних та регіональних невизначеностей* : матеріали кругл. столу (Київ, 6 берез. 2012 р.) / за ред. Ю. В. Ковбасюка, К. О. Ващенко, Г. П. Ситника. Київ : НАДУ, 2012. 159 с.